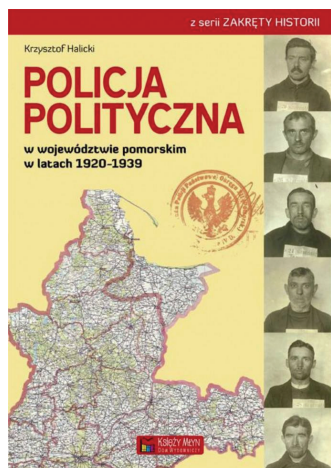


НА ЗАХИСТІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

(Огляд книги: Halicki K. *Policja Polityczna w województwie pomorskim w latach 1920–1939* / Krzysztof Halicki. — Łódź: Dom Wydawniczy Księży Młyn, 2015. — 487 s.)



Правоохоронній системі будь-якого державного утворення притаманне існування безпекових органів. Упродовж 1918–1939 рр. функції служби безпеки на теренах Другої Речі Посполитої виконували військові та цивільні підрозділи. До військових належали: II Відділ Генерального (з 1928 р. — Головного) штабу польського війська (1918–1939 рр.); формування, призначені для охорони державних кордонів — Корпус охорони прикордоння (1924–1939 рр.) та Інформаційна служба Прикордонної сторожі (1928–1939 рр.). Натомість, завдання цивільної служби безпеки виконувала політична поліція (1919–1926 рр.) та окремі підрозділи слідчої служби, діяльність яких координували відділи безпеки воєводських управлінь та староств (1926–1939 рр.).

В історіографії терміном «політична поліція» нерідко позначаються усі цивільні органи державної безпеки, які функціонували в Другій Речі Посполитій та підпорядковувалися Міністерству внутрішніх справ: Інспекторат політичного захисту (дефензиви — *O.P.*) (1919–1920 рр.), політичний захист (дефензива) — Відділ IV–Д (1920–1923 рр.), Інформаційна служба (1923–1924 рр.), Політична поліція (1924–1926 рр.), слідча служба (1926–1939 рр.). Власне, організації та діяльності політичної поліції на теренах Поморського воєводства у 1920–1939 рр., малодослідженій в історичній науці проблемі, й присвячена рецензована монографія польського історика, працівника Державного архіву у м. Бидгощі Кшиштофа Халіцького. До наукових інтересів вченого належить минувшина

* *Олег Разиграєв* — кандидат історичних наук, доктор гуманістичних наук в галузі новітньої історії (PhD in the Humanities), доцент кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк), Razygraev@ukr.net.

державної поліції міжвоєнної Польщі, а також суспільно-політична історія міжвоєнного Помор'я.

Запропонована праця К. Халіцького висвітлює широке коло питань, пов'язаних з функціонуванням політичної поліції у Поморському воєводстві, зокрема її генезис, організацію, кадровий потенціал та логістику, практичну діяльність, участь у оборонній війні 1939 р. та багато інших аспектів.

Книга побудована за проблемно-хронологічним принципом й складається з переліку скорочень, вступу, шести розділів, висновків, додатків та бібліографії. Хронологічні межі монографії К. Халіцького охоплюють 1920–1939 рр. Нижня межа пов'язана із створенням Експозитури Відділу IV–Д у Торуні. Натомість, верхня обумовлена нападом Німеччини на Польщу та початком Другої світової війни.

Рецензована книга постала на солідній джерельній базі. Автор використав документи, що зберігаються в шістнадцяти архівних установах, зокрема Архіві нових актів та Центральному військовому архіві у м. Варшава; Державних архівах у м. Бидгощі (та його Відділі в Інвроцлаві), Гданську, Ольштині, Познані, Торуні (та його Відділі у Влоцлавку); Архіві Інституту національної пам'яті у Бидгощі; Бюро надання та архівації документів Інституту національної пам'яті у Варшаві; архівах Інституту Польщі й музею імені В. Сікорського у Лондоні та Інституту Юзефа Пілсудського в Лондоні; Центральному історичному архіві України у м. Львові; Литовському центральному державному архіві у Вільнюсі; Російському державному військовому архіві у Москві. До роботи залучено рукописні матеріали, що зберігаються у Бібліотеці Польської академії наук у Гданську, Бібліотеці Інституту історії Польської академії наук у Варшаві та Головній бібліотеці Університету Миколая Коперника в Торуні. Автор використав також широкий діапазон друківаних джерел. Насамперед, це урядові обіжники, різного плану нормативно-правові акти та ін. Джерельну базу книги доповнюють 13 найменувань міжвоєнної преси та численні спогади сучасників.

У першому розділі «Організація та діяльність державної поліції в 20-ліття та організаційні зміни політичної поліції в Другій Речі Посполитій» подано генезис поліції, її внутрішню та територіальну структуру в досліджуваний період. Так, автор детально висвітлює організацію Головного управління (команди) державної поліції, а також Управління державної поліції XII Поморського округу.

Другий розділ «Місце і роль політичної поліції в структурі державної поліції та органів публічної адміністрації на Помор'ї» розкриває причини створення та трансформації політичної поліції в Другій Речі Посполитій на початках незалежності молодій державі, а також організацію політичної поліції на Помор'ї в 1920–1939 рр. Автор вдало зображує струк-

туру та функціонування Експозитури Відділу IV–Д у Торуні (1920–1923 рр.), а також її агентур в Хойніцах, Грудзьондзі, Тчеві, Торуні та Вейгерові; Інформаційної служби (1923–1924 рр.); Політичної поліції (1924–1926 рр.) та Слідчої служби (1926–1939 рр.). Завершується розділ аналізом взаємин політичної поліції та державної адміністрації.

Наступний, третій розділ, «Методи інформаційно-розвідувальної роботи Політичної поліції на Помор'ї та її результати» висвітлює форми та головні напрями роботи цивільних спецслужб, а також методи і засоби діяльності. К. Халіцький порушує питання пошуку та обробки інформаційних матеріалів; провадження політичної, військової та національної розвідки; нагляду за суспільно-господарськими та професійними організаціями. Серед методів, які використовували службовці політичної поліції автор виділяє інвігіляційні (нагляд, переслідування, розшук), слідчі (арешти, обшуки, встановлення особи, допити) та оперативні заходи. Варто зазначити, що з метою отримання потрібних відомостей поліцейські вдавалися до послуг інформаторів та конфідентів, які вербувалися за різних обставин. З книги дізнаємося, що одним із цінних конфідентів поморських цивільних спецслужб був Воробйов, який співпрацював з політичною поліцією з кінця листопада 1923 р. до середини березня 1924 р. й надавав інформацію щодо німецьких справ, а також відносно українських та російських організацій в Гданську.

Четвертий розділ йменується «Співпраця політичної поліції з органами безпеки II Речі Посполитої та протидія шпигунству та диверсії на Помор'ї». Тут автор досліджує взаємини політичної поліції з військовими безпековими структурами — Прикордонною сторожею та II Відділом Генерального (Головного) штабу польського війська. Варто зауважити, що Поморське воєводство мало кордон з Німеччиною, вільним містом Гданськом та Східною Пруссією. Відтак, належний контроль державного рубежу мав значний вплив, як на безпеку в регіоні, так і на польсько-німецькі стосунки. Поліція співпрацювала з формаціями, призначеними для охорони кордону в питаннях боротьби з нелегальним перетином державної межі, протидії контрабанді, іноземній розвідці та шпигунству тощо. Разом з тим, автор зазначає, що засуджений на смертну кару за шпигунську діяльність Е. Пліт на судовому засіданні заявив, що контроль за перетином корону зі сторони поліції та Прикордонної сторожі характеризувався украй низьким рівнем (с. 208). В питаннях розвідки та контррозвідки поліцейські співпрацювали з II Відділом Генерального (Головного) штабу польського війська, структурою, яка відіграла головну роль в системі органів державної безпеки.

В зазначеному розділі К. Халіцький розкриває питання практичної участі політичної поліції у протидії шпигунству та диверсії зі сторони Німеччини; характеризує в «безпековому контексті» німецьку, російську,

українську та єврейську національні меншини Поморського воєводства; звертається до проблеми польської антидержавної діяльності, нагляду за політичними партіями, функціонування політичної поліції у Гданську тощо.

Характеристика особового складу політичної поліції Поморського воєводства знайшла своє висвітлення в п'ятому розділі «Кадрові справи та логістика». Тут автор звертається до питання формування персоналу, його фінансування, висвітлює рівень дисципліни поліцейських. Окрім того, в цій частині книги знаходимо інформацію про умови та специфіку праці правоохоронців, озброєння, обмундирування, використання транспортних засобів та ін.

Аналізуючи чисельність поліції та ротаційні процеси, К. Халіцький зазначає, що частою причиною службового переведення або звільнення зі служби був тісний контакт місцевих поліцейських з особами німецької національності. Зазначена обставина могла викликати підозру в шпигунській діяльності. Відтак, поліцейське керівництво використовувало практику службового переведення таких службовців у інші регіони держави. Вказана кадрова політика подобалася далеко не усім поліцейським, відтак значна частина персоналу залишала лави поліції й змінювала роботу. Автор зазначає, що завдяки таким кадровим змінам, на терени Помор'я на посаду керівника Слідчого управління в Торуні було скеровано фахівця у справі протидії «українській диверсії» — майора С. Міттенера зі Львова, який мало розумівся на місцевій специфіці (с. 347–348).

Серед найбільш поширених дисциплінарних порушень К. Халіцький виділяє необґрунтоване використання телефонного зв'язку, несумлінне виконання службових обов'язків, пияцтво тощо. Упродовж усього міжвоєнного періоду поліцейські відчували матеріальні проблеми. Наприклад, в 20-х рр. не вистачало фінансових засобів для придбання різного роду одягу та взуття, що було вкрай важливо з огляду на специфіку роботи; залишалася не вирішеною житлова проблема. В міру доступним транспортним засобом поліції був велосипед, адже станом на 1934 р. в розпорядженні правоохоронців налічувалося лише 6 автомобілів та 5 моторних човнів (с. 376, 379).

В останньому, шостому розділі книги К. Халіцького, «Участь поліцейських в оборонній війні 1939 р. та пізніші долі службовців державної поліції» аналізується діяльність поліції на початку Другої світової війни, мобілізаційні та евакуаційні процеси; простежується перебування поліцейських в радянських таборах, де було страчено близько 6 тис. правоохоронців. Автор простежує також інтернування поліцейських в Угорщині та Румунії, порушує питання взаємин колишніх працівників органів безпеки з новою комуністичною владою після 1945 р.

Наприкінці праці К. Халіцький сформулював виважені, логічні та науково обґрунтовані висновки. Доповнюють книгу інформативні додатки — фотокопії документів, схеми організації підрозділів політичної поліції, списки працівників її повітових експозитур (представництв), біографії окремих службовців органів безпеки. Загалом, запропонована монографія є ґрунтовним та оригінальним дослідженням, присвяченим історії політичної поліції на Помор'ї між двома світовими війнами. Переконаний, що рецензована книга обов'язково зацікавить вітчизняного читача.

Дата надходження до редакції: 15.12.2017.